

19-08-2020

classmate

Date _____

Page _____

अनिवार्यपत्रम् ।

शास्त्री प्र

व्याकरणाद्विभक्तः ।

रघुवंशम् ।

श्लोकव्याख्या ।

“ तं प्राप्य सर्वावयवानवद्यं व्यावर्तन्त्योपगमात्कुमारी ।
न हि प्रफुल्लं सहकारमेत्य वृक्षान्तरं काङ्क्षति षट्पदाली ॥”

सन्दर्भः → पूर्ववत् ।

प्रसङ्गः → कविराजं प्रति इन्दुमत्याः सान्द्रां स्नेहभावं प्रकाशयति ।

अन्वयः → कुमारी सर्वावयवानवद्यं तं प्राप्य अन्योपगमात् व्यावर्तत, हि षट्पदाली प्रफुल्लं सहकारवृक्षम् एत्य वृक्षान्तरं न काङ्क्षति ।

व्याख्या (शब्दार्थः, व्याकरणञ्च) → कुमारी = इन्दुमती । सर्वावयवानवद्यं → सर्वे च ते अवयवाः, न अवध्यः, तम् = निर्दोषशरीरम् ।

तम् = अजम् । प्राप्य = लब्ध्वा । अन्योपगमात् = अपरराजो-

-पगमात् । व्यावर्तत = निवृत्ता । हि = यतः । षट्पदालीः →

षट् पदानि येषां, तेषाम् आली = मन्मथवलिः । प्रफुल्लम् =

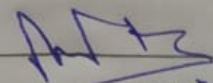
पुष्पितम् । सहकारवृक्षम् = आम्रतरुम् । एत्य = अवाप्य ।

वृक्षान्तरम् = अन्यं वृक्षम् । न = न हि ।

काङ्क्षति = अभिवाञ्छति ।

तात्पर्यः → इन्दुमती सर्वाङ्गसुन्दरम् अजं प्राप्य राजान्तरं तथैव न जगाम, यथा पुष्पिताम्रवृक्षं परित्यज्य मञ्चुकरसमूहः वृक्षान्तरं न याति ।

विशेषः → ऋङ्गारश्चः । वैदमीरीतिः । प्रसादगुणः । उपजातिद्वन्द्वः ।
अर्थान्तरन्यासालङ्कारः ।

19-08-2020

डॉ० निर्मल कुमार झा, (सं० प्राचार्य)

रा० ३० सं० महावि० सत्यमेव जयते पटना

संस्कृतसामान्यम् ।
अनिवार्यपत्रम् ।

उपशास्त्री II

तद्धित प्रत्ययः ।

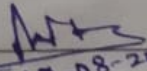
19-08-2020

classmate

Date

Page

	त्व (त्वम्) प्रत्ययः	तल् प्रत्ययः
वीर →	वीर + त्व = वीरत्वम्	वीरता
लघु →	लघुत्वम्	लघुता
गुरु →	गुरुत्वम्	गुरुता
कवि →	कवित्वम्	कविता
महत् →	महत्त्वम्	महता
विद्वत् →	विद्वत्त्वम्	विद्वता
सुन्दर →	सुन्दरत्वम्	सुन्दरता
नर →	नरत्वम्	नरता
पटु →	पटुत्वम्	पटुता
पशु →	पशुत्वम्	पशुता
मूर्ख →	मूर्खत्वम्	मूर्खता
मानव →	मानवत्वम्	मानवता
सभ्य →	सभ्यत्वम्	सभ्यता
देव →	देवत्वम्	देवता
असुर →	असुरत्वम्	असुरता
वृद्ध →	वृद्धत्वम्	वृद्धता
मृदु →	मृदुत्वम्	मृदुता
पितृ →	पितृत्वम्	पितृता
रूप →	रूपत्वम्	रूपता
प्रिय →	प्रियत्वम्	प्रियता

19-08-2020

डॉ० निर्मल कुमार झा, (सं प्राचार्यः)।
रा० उ० सं० महावि० सुखसेना, पूर्णियाँ ।

अनिवार्यपत्रम् ।

शास्त्री D

19-08-2020

classmate

व्याकरण द्विभक्तः ।

रघुवंशम् ।

श्लोकव्याख्या ।

Date _____

Page _____

" तं प्राप्य सर्वावयवानवद्यं व्यावर्तन्त्यौपगमात्कुमारी ।
न हि प्रफुल्लं सहकारमेत्य वृक्षान्तरं काङ्क्षति षट्पदाली ॥ "

सन्दर्भः → पूर्ववत् ।

प्रसङ्गः → कविरत्राजं प्रति इन्दुमत्याः सान्द्रां स्नेहभावं प्रकाशयति ।

अन्वयः → कुमारी सर्वावयवानवद्यं तं प्राप्य अन्यौपगमात् व्यावर्तत, हि षट्पदाली प्रफुल्लं सहकारवृक्षम् एत्य वृक्षान्तरं न काङ्क्षति ।

व्याख्या (शब्दार्थः, व्याकरणञ्च) → कुमारी = इन्दुमती । सर्वावयवानवद्यं → सर्वे च ते अवयवाः, न अवयवः, तम् = निर्दोषशरीरम् ।

तम् = अजम् । प्राप्य = लब्ध्वा । अन्यौपगमात् = अपरराजो-

-पगमात् । व्यावर्तत = निवृत्ता । हि = यतः । षट्पदालीः →

षट् पदानि येषां, तेषाम् आली = क्षमशवलिः । प्रफुल्लम् =

पुष्पितम् । सहकारवृक्षम् = आम्रतक्षम् । एत्य = अवाप्य ।

वृक्षान्तरम् = अन्यं वृक्षम् । न = न हि ।

काङ्क्षति = अभिवाञ्छति ।

मात्पर्यः → इन्दुमती सर्वाङ्गसुन्दरम् अजं प्राप्य राजान्तरं तथैव

न जगाम, यथा पुष्पिताम्रवृक्षं परित्यज्य मञ्चुकरसमूहः
वृक्षान्तरं न याति ।

वैशेषः → षट्ङ्गारश्च; । वेदमीरीतिः; । प्रसादगुणः; । उपजातिद्वन्द्वः; ।
अर्धान्तरन्यासालङ्कारः ।

Ant

19-08-2020

डॉ० निर्मल कुमार झा, (सं प्राचार्य)
210 30 सै० महावि० सुखसेना, पूर्णियाँ ।